

Воробей Петро Адамович,
віце-президент Академії наук вищої освіти
України, академік, доктор юридичних наук,
професор

СТРУКТУРА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ І СТАТЕЙ

Структура (від лат. *structura* - «побудова») – зв'язок і розташування складових частин. У філософії структурою вважається сукупність зв'язків між частинами об'єкта. Поняття «структура» використовується також у інших галузях науки. Наприклад, математиці, фізиці, астрономії, хімії тощо. Якщо говорити про структурні джерела закону про кримінальну відповідальність, то помічаємо якусь неузгодженість, недоліки, розбіжності. Найбільшою мірою це стосується статей Особливої частини Кримінального кодексу України. Одні статті не мають спеціальних позначок і частин, інші поділені на пункти. У більшості випадків частини статей не позначаються. У багатьох статтях частина перша містить загальну норму (простий склад злочину), це, наприклад, статті 121, 133, 152, 185-187, 189, 190, 296 та багато інших, а наступні частини – кваліфікований чи особливо кваліфікований склад злочину. Такі статті, як 276, 407, 431, 434 КК України, мають протилежну конструкцію. Багато статей сконструйовані таким чином, що вони не мають вказівки на об'єкт посягання чи на його предмет. До них слід віднести статті 178, 205, 356, 367, 368, 370 КК України. Такий техніко-юридичний засіб є невдалим і невиправданим.

Вказівка на об'єкт кримінально-правової охорони дає можливість викрити суспільну спрямованість посягання і його суспільну небезпечність. Це вказує на головні ознаки злочину і полегшує його кваліфікацію. При конструюванні кримінально-правових норм важливо врахувати зручності і складнощі у їх застосуванні. Зміст кримінально-правових норм повинен бути простим і зрозумілим, насамперед для кожного громадянина. А для цього, повинен постійно турбуватись законодавець, а не думати про те, де і що можна вкрати.

У чинному Кримінальному кодексі є значні недоліки в частині побудови розділів за ознаками родового об'єкту. Насамперед, ст. 289 КК України – незаконне заволодіння транспортним засобом, знаходиться в розділі XI «Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту».

Незаконне заволодіння транспортним засобом таке ж незаконне, як і заволодіння майном, грошима, ювелірними виробами, побутовою технікою тощо, а значить посягання в такому випадку відбувається на

власність у виді перерахованого майна. Причому тут безпека руху та експлуатація транспорту? Скептики вважають, що заволодівши транспортним засобом, злочинець створює загрозу для безпеки дорожнього руху та громадян. Той, хто викрадає транспортний засіб, керує ним набагато краще, ніж ті водії, які купили своє право керувати транспортними засобами. Як бачимо, немає логіки тримати вказану норму в цьому розділі. А тому слід перенести в розділ VI «Злочини проти власності». Це буде юридично і логічно правильно. Щоб надалі уникати подібні недоречності у законодавчій практиці, слід дотримуватися наступного правила: «До одного розділу можуть бути віднесені лише ті статті (норми), які передбачають відповідальність за посягання на один і той же родовий об'єкт». Досягнення такої конструкції закону дасть можливість полегшення його вивчення і застосування на практиці. Окремі норми і статті не завжди мають відповідно вдалу структуру. З боку об'єкта посягання в багатьох випадках кримінально-правові норми не досить чітко обмежені. Бувають випадки, коли стаття, а іноді і норма, маючи таку конструкцію, посягають на різні об'єкти. Для застосування такі норми занадто складні. Наприклад, статті 197¹, 302, 380 КК та інші.

Кримінально-правові норми, у яких визначається відповідальність за посягання на різні об'єкти, є невинноватою мірою, адже при цьому втрачається уявлення про конкретність об'єкта посягання та його суспільну небезпечність, утворюються складнощі для кваліфікації таких злочинів. Але цього можна уникнути, якщо при побудові певної норми, дотримуватися наступного правила: одна стаття (норма) передбачає відповідальність за посягання на один і той же об'єкт. Вдалою була б конструкція Кримінального кодексу України, якби одна стаття містила одну кримінально-правову норму, наприклад ч. 1 ст. 115, статті 196, 436, 443 КК. Окрім зручності застосування таких статей, вони необхідні і для того, щоб виробити одиницю виміру злочину. Такою мірою, якраз, і буде кримінально-правова норма. Враховуючи спосіб вчинення злочину і форми вини, посягання на один і той же об'єкт можна взяти за одиницю злочину, яка повинна бути наданою до вини і мати самостійну, окрему кваліфікацію і при різних інших умовах повинна передбачати приблизно рівне покарання. Вироблення і використання міри (масштабу) одиниці злочинів вимагають сутності правосуддя і принципу співрозмірності суворості покарання, тяжкості злочину. Без існування такого масштабу, правосуддя не буде відповідати своєму змісту. Тому якраз і зустрічаються випадки на практиці, коли за однакові злочини призначаються нерівнозначні покарання.

Для правосуддя важлива не тільки відповідність санкції норми тяжкості злочину, передбаченого законом, але й порівняна відповідність призначених покарань. За наявності обтяжуючих і пом'якшуючих обставин більш тяжкий злочин не повинен каратися менш суворо, ніж злочини меншої тяжкості. Обтяжуючі та пом'якшуючі обставини в обох випадках не повинні затінити різність суспільної небезпечності злочинів і покарань, що повинні бути призначені за їх вчинення. Ці недоліки конструкції закону про кримінальну відповідальність і всього правосуддя у більшій мірі проявляються при призначенні покарання за злочини, вчинені з необережності, які не мають суттєвих відмінностей і особливостей. Суспільна небезпечність одного і того ж злочину, наприклад, передбаченого ст. 119 КК України майже завжди рівна, а тому рівними (приблизно) повинні бути і покарання за них. «Теорією поглинання» намагаються замінити відсутність одиниці виміру злочину одного злочину іншим. Ця «теорія» дуже невизначена, оскільки вона не дає і дати не може відповіді на запитання – який злочин і чому поглинає інший? Тут немає також критеріїв для відмежування одного злочину від їх сукупності. Наприклад, при вчиненні злочинів, передбачених частинами 1 і 3 статей 185, 186, 189, 190, до вини додається лише частина 3 цих статей. Але коли вчинюються злочини, передбачені частинами 1 і 3 статей 152, 286 або 296 КК України, то вчинене утворює сукупність злочинів і до вини додаються частини 1 і 3 цих статей.

Недоречності закону про кримінальну відповідальність і практики його застосування можна було б усунути введенням у теорію і практику одиниці виміру, оскільки кожна кримінально-правова норма підлягала б доданню до вини і самостійній кваліфікації. Для виконання своєї функції одиниці злочину, кожна кримінально-правова норма повинна бути одиничною з боку всіх її складових елементів. Вона повинна містити одну дію (чи одну бездію), а не декілька їх різновидів, один об'єкт посягання, один вид вини і одні й ті ж загальні чи близько схожі ознаки суб'єкта. Така кримінально-правова норма є досконалим складом злочину, первинним структурним осередком закону про кримінальну відповідальність, адже вона має всі ознаки одиниці злочину. Використання одиниці злочину значно полегшило б вирішення багатьох практичних питань, а саме: ставлення в вину, кваліфікації, звільнення від відповідальності і покарання.

Запропоновані в нормотворчості застосування правил побудови структури закону про кримінальну відповідальність, зокрема його норм, дало б змогу зробити кваліфікацію менш складною. Це дасть можливість скоротити до мінімуму помилки слідчих, прокурорів щодо розслідування і розгляду кримінальних проваджень.

Список використаних джерел

1. Постанова № 4 Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 р. «Про судову практику у справах про зґвалтування та інші статеві злочини»
2. Постанова № 7 Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 р. «Про практику застосування судами України законодавства у справах про транспортні злочини» зі змінами і доповненнями, внесеними постановою № 18 Пленуму Верховного Суду України від 19.12.2008 р.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко (та ін.): за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея, – К.: Юрінком Інтер, 2016. – 1064 с.
4. Воробей П. А. Кримінально-правове ставлення в вину: Монографія – К.: Атіка, 2009.-176 с.
5. Воробей П. А., Коржанський М. Й., Щупаковський В. М. Завдання і дія кримінального закону. К. 1997. – 158 с.